

A romániai kisebbségi jog 1945 és 1989 közötti történetének tendenciái, különös tekintettel a romániai magyarság történetére (2.)

1. Nyelvi-kulturális jogok története

1.1. Oktatásügy

A kisebbségi élet társadalmi megnyilvánulásának legfőbb színtere az oktatás. Elsősorban azért, mert az adott kisebbség tagjává szocializál, átadja az identitástudatot és annak tartalmi összetevőit, ezalatt elsősorban a helyes és választékos nyelvtudást értve. Másrészt a kisebbségi oktatásügy egy államilag finanszírozott intézményrendszerrel biztosít abban a korban, amelyben minden civil kezdeményezést elfojt az államapparátus, és így lehetővé válik a kisebbség társadalmi és kulturális életének szervezése, nemzetiségi elit fenntartása. Harmadrészt ez a kultúra is reprodukció termeli ki azokat a szakmai kvalitásokat, amelyekre egy társadalomnak szüksége van, és amely - a magántulajdon megszűnésével - elsőrendű kvalitássá válik. Így ez a tényező határozza meg a legnagyobb mértékben egy adott kisebbség társadalmi presztízsét és érdekérvényesítő képességét.

Ez által a három összetevő által válik az anyanyelvi oktatásügy - véleményem szerint - a kisebbségi jog és a kisebbség identitásvédelmének a legfőbb zálogává.

A romániai nemzetiségi oktatásügy története kisebb diskrepanciáktól tarkítva ugyan, de egyértelműen a teljes visszaszorulás irányában mutat, és ezalatt nemcsak az intézményi struktúra leépülését értem, hanem olyan ösztársadalmi folyamatokat, tapasztalatokat, amelyek már önmagukban hosszú időre visszavethetik bármely konjunktúra kialakulását.

A romániai kisebbségi oktatásügy történetét két szakaszra oszthatjuk. Az első szakasz, amely döntően konjunkturális jegyeket visel magán, a Groza-kormány három éve, amely páratlan fejlődést tett lehetővé a magyar oktatásügy területén, a második pedig az azt követő, 1989-ig tartó, alapvetően degresszív periódus.

A Groza-kormány kisebbségbarát politikájának legfontosabb jogszabálya a *Nemzetiségi Statútum*¹ volt. A Statútum külön rendelkezik a nemzetiségi közoktatásról, sőt, kinyilvánítja a román állam azon kötelezettségét, hogy biztosítsa "az anyanyelvi oktatást állami elemi, középfokú és felsőfokú iskolák útján mindazoknak az együtt élő nemzetiségeknek, amelyek megfelelő számú tanulóval rendelkeznek..." Sőt, a jogszabály arról is rendelkezik, hogy "a nem román nyelvű állami iskolák tanítói és tanári állásainak betöltésénél az illető nemzetiséghez tartozók részesülnek előnyben"².

"A nem román nyelvű állami iskolákban és ezek tagozataiban, valamint a nemzetiségek felekezeti iskoláiban a tanulókat azon a nyelven kell vizsgáknak alávetni, beleértve az érettségi vizsgát is, amelyen az illető tárgyakat előadták..." (20. §) Bár a Nemzetiségi Statútum nem rendelkezett az önálló magyar tudományegyetemről, mégis előírta, hogy a "hallgatók nem nemzetiségi megoszlásának figyelembevételével mellett a kolozsvári tudományegyetem jogtudományi és bölcsészeti karán magyar és német nyelvű tanszékek létesítendők" (22. §). Ezzel természetesen nem vette figyelembe a realitásokat, hogy Kolozsváron akkoriban még, illetve már működött egy magyar egyetem.

Ezeknek a rendelkezéseknek a maradéktalan végrehajtására ugyan sohasem került sor, mégis azt lehet mondani, hogy addig, amíg nem történt meg a fent vázolt, 1948-as kisebbségpolitikai váltás Romániában, addig valóban jótékony hatással volt a nemzetiségi és azon belül a magyar oktatásügyre. Ezt segítette elő a 1945. évi 630. számú, augusztus 6-án megjelent törvény a Nemzetiségi Statútum garanciáiról, amely a Nemzetiségi Statútum rendelkezéseit konkretizálta, illetve a Minisztertanács 1946. szeptember 20-án kiadott 11. és 12. számú szabályrendelete.

A dokumentum további jelentősége, hogy formailag mind a mai napig hatályban van, bár 1948 után már nem alkalmazták, illetve alkalmazzák. Mindez azonban nemcsak az 1945-1989 közötti román jogrendről, hanem az azt követő "romániai jogállamiságról" is szegénységi bizonyítványt állít ki.

A Nemzetiség Statútum rendelkezéseinek következtében a kisebbségi oktatásügy fejlődésnek indult. Míg Észak-Erdélyben csupán az 1940-1944 között kiépített magyar intézményrendszert és iskolahálózatot kellett megvédeni, esetenként kibővíteni, addig Dél-Erdélyben - ilyen nem lévén - újra kellett szervezni az Antonescu-rendszer által megsemmisített kisebbségi struktúrát.³

A Groza-kormány kisebbségbarát politikája nemcsak az általános- és a középiskolai hálózat kiépülését tette lehetővé, hanem megteremtette az önálló magyar felsőoktatást is.⁴ Az 1872-ben alapított kolozsvári tudományegyetem utódjaként létrehozták a Bolyai Jánosról elnevezett tudományegyetemet, majd ebből kivált a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Kar, amely később önállósult is. Ugyancsak Kolozsvárott alakult meg a mezőgazdasági szakiskola, a zenekonzervatórium és a képzőművészeti szakiskola. Kolozsváron megalakult, majd Marosvásárhelyre költözött a színiakadémia, a tanítóképző, sőt, 1948-ban, Bakóban a moldvai magyar csángó iskolák számára magyar tanítóképző létesült.⁵

Jelentős előrelépés volt a nemzetiségi oktatási jog területén az 1946. március 13-i törvény,⁶ melynek értelmében a magyar tannyelvű általános- és középiskolákban a különböző tantárgyakat magyar nyelven kell előadni. Kolozsvár és Brassó székhellyel külön magyar fő-tanfelügyelőségeket hoztak létre.⁷ Magyar nyelvű tanfelügyelőségek működtek Szatmáron, Temesváron, Marosvásárhelyen, Székelyudvarhelyen és Sepsiszentgyörgyön.⁸ Ezzel - a Groza-kormány megengedő kisebbségpolitikája következtében - törvényileg nem szentesített de facto magyar oktatási autonómia jött létre.⁹

Ezt követően azonban szinte azonnal megkezdődött a nemzetiségi intézményrendszer és tanári gárda leépítése, mely tendenciát ugyan 1956 és 1958, illetve 1968 és 1972 között rövid ideig lelassították a nemzetközi események által okozott, illetve kikényszerített enyhülési hullámok. Ez a fejlődési irány a '80-as évekre már azt eredményezte, hogy nemcsak a magyar nyelvű felső- és középfokú oktatás szűnt meg, hanem a magyar nemzetiségű tanulók, hallgatók részvétele is drasztikusan csökkent ezeken az oktatási szinteken.

Az első nagy csapást az egypártrendszer kialakulásának és az osztályharc fokozódásának közepette mérték a kisebbségi oktatásra. 1948-ban hajtották végre az ún. tanügyi reformot,¹⁰ az iskolák államosítását, amely az oktatási autonómia végét jelentette.¹¹ Habár ez az intézkedés elsősorban nem kisebbségellenes célzatú volt, hanem - hasonlóan a többi szocialista államban lezajlott folyamathoz - a társadalmi ellenőrzést akarta kiterjeszteni az oktatás minden szintjére, mégis nagyon érzékenyen érintette a nemzetiségeket. Ez azzal magyarázható, hogy ezidáig a magyar iskolák jelentős része az egyházak kezén volt, amelyek így, az államosítás révén nem tölthették be a kisebbségi oktatás funkcióját.¹²

Távlatait nézve azonban ennek az intézkedésnek a leginkább negatív hatása az volt, hogy az állami politika játéksze révé tette a magyar oktatás alakulását. A tanügyi reform a folyamatos változások korszakát nyitotta meg, ami lehetővé tette, hogy az iskolák száma a párt érdekeinek megfelelően módosuljon. Ezután az indítható magyar osztályok számát titokban és informálisan döntötték el és közölték az államigazgatás megfelelő szintjeivel. Ebből a célból átszervezték a közoktatási minisztériumot, amelyben a nemzetiségi iskolák főosztályát megszüntették.¹³

Habár az 1948-as Alkotmány 24. §-a kijelentette, hogy "a Román Népköztársaság biztosítja az együttélő nemzetiségek számára (...) az anyanyelvű oktatás minden fokozatban való megszervezését", és ezt a későbbi alkotmányok is megismételték, a magyar kisebbség oktatásügyének realitását ez, szankció és konkrét megfogalmazás hiányában, egyáltalán nem érintette. Ráadásul az 1948-as Alkotmány megfogalmazása még konkrétabb volt, mint az ezt követő alkotmányoké és egyéb jogszabályoké, amelyek megengedő stílusukkal - "létesíthető", "szervezhetőek", "lebonyolíthatóak" stb. - már nem azt mondták ki, hogy az állam biztosítja az anyanyelvi oktatáshoz való jogot - és itt már rég nem a szakoktatásról vagy a felsőfokú oktatásról van szó, hiszen ezekkel kapcsolatban ez fel sem merül -, hanem azt deklarálták, hogy az anyanyelvi oktatást az állam nem tiltja, sőt, megengedi.¹⁴

A következő nagy csapást a magyar oktatásügyre egy látszólag kedvező kisebbségpolitikai intézkedés jelentette: 1952-ben megalakult a Magyar Autonóm Tartomány. A tartomány megalakítása utáni kedvező hangulatot a kormányzat arra használta fel, hogy a magyar kultúrát gettósítsa. Ez azt jelentette, hogy míg a Magyar Autonóm Tartomány területén a magyar iskolák száma kismértékben ugyan, de nőtt, addig a szórványban élő magyarság oktatási rendszerét jelentősen visszaszorították. Eme lett több intézményt is áthelyeztek Nagyváradról és Kolozsvárról, s így, míg a marosvásárhelyi magyar szellemi élet egyik fénykorát kezdte élni, addig a határhoz közelebb lévő magyar városok kulturális intézményrendszere és élete lassanként elsorvadt.¹⁵

A nemzetiségi intézményrendszer visszaszorítása 1958-ban újabb lendületet vett. Ez két okkal is magyarázható.

Egyrészt a szovjet csapatok kivonulásával, másrészt a Kádár János vezette magyar párt- és kormányküldöttség látogatásával, pontosabban azzal, hogy Kállai Gyula, a küldöttség tagja, a látogatás konklúziójaként Marosvásárhelyen azt nyilatkozta, hogy "a Román Népköztársaságban megvalósult a nemzetiségek jogegyenlősége, a politikai, gazdasági és kulturális élet minden területén" ¹⁶ .

Ezeknek a kedvező eseményeknek a hatására 1959-ben újabb lendületet vett az a folyamat, melynek során több magyar oktatási intézményt is összevontak román tannyelvű oktatási intézményekkel. Így egyesült a testvériség és hatékonyságnövelés jegyében a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem a román Babes Egyetemmel. Így lett a nagy múltú, hasonlóan kolozsvári Ady középiskolából Ady-Sincsei középiskola. Hasonló sorsra jutott az 1954-ben Marosvásárhelyre telepített Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskola, amely 1976-ban először román tagozatot is kapott, majd miután ez kiszorította magyar párját - ugyanis idővel a felvehető magyar hallgatók száma 1-3-ra csökkent - az intézmény 1987-ben román rektort kapott. A magyar tanárok egy részét eltávolították, majd 1989-ben megváltoztatták az intézet magyar nevét is. ¹⁷ Ezek az intézkedések pontosan feltárják a tervszerű, fokozatosságra épülő román kisebbségpolitika forgatókönyvét ezen a területen, mindazonáltal rávilágítanak a fokozatosságra épülő asszimilációs stratégia lényegére is:

- először román tagozatot hoznak létre a magyar tannyelvű intézetben, vagy magyar tannyelvű intézetet egyesítenek egy román tannyelvűvel a kulturális szeparatizmus elleni harcra, a testvériségre, a helyhiányra és a hatékonyság növelésére hivatkozva; ¹⁸

- ezt követően a magyar hallgatók kiszorításával párhuzamosan fokozatosan bővítik a román tanulók, hallgatók arányát. A két tannyelvűvé vált Babes-Bolyai Tudományegyetemen is "lassú, de szívósan tervszerű volt kiszorulásunk a karok mindegyikéről, hogy végül a magyar nyelv és irodalom katedrák egyesítéséből létrehozott Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéket is elnéptelentsék. Az 1960-as évek végéig még negyvenes létszámmal indultak az évfolyamok, aztán sorra csökkentek harmincra, huszonötöre, húszra, tizenötöre. 1988-ban ment ki az utolsó tizenötös létszámú végzős évfolyam..." ¹⁹ 1983-ban a Nevelés- és Oktatásügyi Minisztérium a Történelem és Filozófia Karon nem hagyta jóvá azoknak a magyar alcsoportoknak a további működését, amelyek taglétszáma nem érte el a hetet. ²⁰ "1988 nyarán hét (7!) hallgatót vehettek fel a magyar nyelv és irodalom szak első évfolyamára... Hetes létszámmal működik már mind a négy évfolyam, ami összesen 28 diákot jelent. Tizenkettővel kevesebbet, mint ahányan 1950-ben végeztek azok a tanárok, akik éppen most ennek nyugdíjba" ²¹ ;

- az intézmény vezetésével (igazgató, rektor) párthű, román nemzetiségű személyt bíznak meg;

- a magyar oktatói gárdát a román nemzetiségű hallgatók és oktatók arányának növelésével párhuzamosan csökkentik, majd megszüntetik;

- végül formálisan is egynyelvűvé nyilvánítják az intézményt, megváltoztatva a nevét is. Ez a "formális névváltoztatás" a Babes-Bolyai Tudományegyetem esetén oly módon valósult meg, hogy - bár hivatalosan az intézmény nevének a kétnyelvű változatát expressis verbis nem változtatták meg - az egyetem hivatalos levelezésében az "Universitatea din Cluj-Napoca", azaz a "Kolozsvári Egyetem" nevet használta/használja;

- 1984-ben, pártutasításra, az ország két magyar többségű megyéje éléről (Kovácsna és Hargita) eltávolították a magyar tanfelügyelőket ²² .

Az egész folyamat nyomon követését nehezíti, hogy az oktatási minisztérium éveken keresztül nem közölt statisztikai adatokat a nemzetiségi oktatásra, a kisebbségeknek az oktatásban való részvételére vonatkozóan. Az Alkotmány és az oktatási törvény semmiféle fogódzót nem nyújt a valós helyzettel kapcsolatban, hiszen az oktatás szervezetét - a szintek meghatározásának kivételével - a felvehető nemzetiségi tanulók, hallgatók létszámának a meghatározásával, a tagozatok indításával kapcsolatban az oktatási minisztérium önkényesen és a nyilvánosságot nélkülözve határozhatta meg. Sőt, olyan intézkedéseket is hozott, amelyek egyértelműen ellenkeztek a hatályos jogszabályokkal. Az 1969. évi 6-os számú tanügyi törvény kimondja például, hogy az együttlakó nemzetiségek iskoláiban csak az iskola, illetve a tagozat előadási nyelvét ismerő tanszemélyzet oktathat. Ennek ellenére a '80-as évek közepétől a székely megyék túlnyomó többségében olyan tanárokat neveztek ki a magyar tannyelvű osztályokba, akik a magyar nyelvet nem ismerték. A törvényi előírásokkal ellentétben az az informális elv alakult ki, hogy a tanár, függetlenül a tanulók nyelvi ismereteitől, azon a nyelven tanít, amit a legjobban beszél (sic!). ²³

Nem hiányzott azonban a nyíltan diskriminatív gyakorlat mellől a hasonló tartalmú jogszabály sem. Az 1973. évi 273. számú törvényerejű rendelet ²⁴ előírta, hogy azokon a vidékeken, ahol a nemzetiségek mellett románok is élnek,

román osztályokat kell létesíteni, függetlenül a tanulók létszámától. A jogszabály ezen felül úgy rendelkezett, hogy nemzetiségi osztály csak abban az esetben indítható, amennyiben az adott általános iskolába 25, illetve az adott középiskolába 36 tanuló jelentkezik. Így a román hatóságok akár nemzetiségi területen is kikényszeríthették a túlsúlyt, hiszen ott, ahol csupán 1-2 román nemzetiségű gyerek volt, már román osztályt kellett nyitni. ²⁶ "Az olyan településeken, ahol az »odavezényelt« milicistán (rendőrön), orvoson, párttitkáron kívül alig élt más román, a hetvenes években csak 3-4 fős osztálytalan román osztályokat szerveztek." ²⁷

Ez viszont már indokolhatta azt, hogy ne indítsanak másikat, párhuzamos nemzetiségi osztályt, hiszen már volt egy, igaz, román nyelvű. Kisebbségi településeken erre a jogszabályra hivatkozva már akkor is meg lehetett akadályozni nemzetiségi, magyar osztály indítását, ha csupán egyetlen egy gyerek is volt, akit román osztályba írtak.

Ennek a rendelkezésnek a jogpolitikai indoklását Nicolae Ceausescu az RKP KB 1973. június 18-19-i plenáris ülésén a következőképpen fejtette ki: "Már megmondtam más alkalmakkor is: mi nem tudunk külön fizikai, kémiai és más szakú intézeteket létesíteni azoknak a fiataloknak, akik nem ismerik a román nyelvet... *A román nyelv nem idegen nyelv egyetlen fiatal számára sem, aki Romániában él!* Szocialista társadalmunk nyelve ez, és *meg kell tanulnia az összes román állampolgárnak.*" ²⁸

Hasonlóan szorultak vissza a magyar hallgatók az egyetemi oktatásból is. Első lépésként a magyar tannyelvű felsőoktatási intézményeket szüntették meg, pontosabban: kétnyelvűsítették, majd de facto bevezették a kizárólagos román nyelvű felvételiket, annak ellenére, hogy 1956-ban rendelet írta elő, hogy felvételizni a nemzetiségek nyelvén is lehet. Ezután már nemcsak a magyar nyelv, hanem a magyar nemzetiség is kiszorult az univerzitásokról, hiszen míg a magyar etnikum - a hivatalos források szerint - az összlakosság több mint 7%-át tette ki, addig az ország egyetemi hallgatóinak csupán a 2%-a volt magyar. A numerus clausus, sőt, némely szakokon a numerus nullus érvényesülése egyértelműen kiderül a statisztikákból. ²⁹

A fentiek tükrében a következőképpen foglalható össze a magyar nyelvű oktatás leépítése, illetve a magyar nemzetiség kirekesztése az oktatás által nyújtott kultúrális javakból:

A nemzetiségi anyanyelvű oktatás visszaszorításának társadalmi programját, az etatista román állam eszköztárához illően, egyedi közigazgatási aktusok tömegével hajtották végre. Nem nevezhetőek meg olyan jogszabályok, amelyek ennek a folyamatnak valódi lépcsői lennének. Az oktatási minisztérium egyediesítve döntött a nemzetiségi oktatásról, annak rendszeréről, a felvehető tanulók számáról, és természetesen a témát érintő statisztikai adatok nyilvánosságra hozataláról.

A magyar oktatási intézményrendszernek a restriktív stratégia jegyében először a fejét vágták le, nevezetesen a felsőoktatás szintjét, amely a Bolyai Tudományegyetem elsorvadásával együtt megszűnt. Ez nem azt jelenti, hogy ezzel egyidejűleg ne számolták volna fel az ennél alacsonyabb szinten lévő oktatási egységeket, csupán azt, hogy az intézményi struktúra megszüntetése egy pontosan kidolgozott, koherens terv részeként ment végbe, amely számolt az intézkedések szociálpszichológiai hatásával is. Hiszen várható, hogy magyar nyelvű felsőoktatás hiányában nincs magyar felvételi, és ha nincs magyar felvételi, akkor a középiskolai tanulmányokat nem lehet másképp, csak románul folytatni, ha az ember felvételt akar nyerni. Ergo: a felsőoktatás egynyelvűsítése jelentősen csökkentette a nemzeti és nyelvű középiskolák iránti igényt. "A kormány alighanem számítja a szülők félelmére és tájékozatlanságára, arra a fontolgatásra, hogy ha nincs több magyar egyetem, főiskola, sőt felvételezni sem lehet az egyetemre csak anyanyelven (...), akkor nem lenne-e jobb, ha eleve román középiskolába íratnák a gyermekeiket..." ³⁰ Ha az igények által generált követelő hatás gyengül a nemzetiségi középiskolák iránt, könnyebben lehet ezeket csökkenteni, de pontosan ügyelni kell arra, hogy az elviselhetőség végső határát ne lépje át a kormányzat. Ez azonban nemcsak az adott nemzetiséghez tartozó személyek képzettségére hat vissza. "Gyermeke érettségije után döbben rá a szülő arra, hogy fia vagy lánya sem megalapozott magyar műveltséget nem szerzett, sem a főiskolára nem jutott be, ellenben félemberré vált egész életére..." ³¹

Miután az egyetemi képzésből és annak függelékeként funkcionáló elméleti líceumi képzés egy részéből kiszorult a magyar nyelv, következhetek a szakiskolák. Itt is ugyanaz a folyamat játszódott le, mint az egyetem és a középiskola kapcsolatában, mígnem csupán az I-IV. osztály maradt/maradhatott magyar tannyelvű a továbbtanulni vágyók számára. ³² 1989 őszére gyakorlatilag megszűnt a magyar nyelvű szakiskolai képzés: mindössze 125 (!) magyar diák tanulhatott anyanyelvén valamilyen szakmát. ³³

Ehhez kapcsolódóan a kormányzat, miközben az erőteljes iparosítás és gazdasági változások által igényelt szaklíceumi hálózatát bővítette, gondosan ügyelt arra, hogy a nemzetiségi nyelvet csupán az alacsonyabb társadalmi

presztízusú szakmákban engedélyezze. Így szorult ki a magyar kisebbség a műszaki, mérnöki, jogi, közgazdasági és államigazgatási képesítést nyújtó felső- és középfokú oktatásból.³⁴

Az egyetemi felvételi során erőteljesen érvényesült a numerus clausus, esetenként pedig a numerus nullus. Ezt az is bizonyítja, hogy a magyarok a felsőoktatásban alulreprezentáltak, azaz a magyar hallgatók aránya össztársadalmi részesedésüknél jelentősen kisebb, annak ellenére, hogy a középiskolai képzésben jelentősen felülreprezentáltak.³⁵

Ezeknek a jelenségeknek, folyamatoknak a pontos azonosítása a társadalmi tények szintjén, mármint sztochisztikus alapon csupán nagy nehézségek árán lehetséges, mivel nem állnak rendelkezésre a megfelelő statisztikai adatok. A szakirodalom és a töredezett források alapján a következő, spekulatív módon meghatározott táblázatba foglalható össze az I-VIII. osztályba, illetve a líceumok nappali tagozataira járó, magyarul tanuló diákok aránya az összes diákhoz képest.³⁶ Az 1977-es romániai népszámlálás hivatalos adatai alapján Románia magyar nemzetiségű, illetve anyanyelvű népessége 7,9-8,0%, bár a szakirodalom becslései ennél sokkal magasabbra teszik a magyar etnikum arányát.³⁷

Év	I-VIII. osztály	Líceum
1976	5,64	2,97
1980	5,42	2,91
1985	2,66	1,31
1986	2,00	1,31

Ha összevetjük a magyarság össztársadalmi arányát a magyar nyelven tanulók számával, megállapíthatjuk, hogy míg 1976-ban a magyar ifjúság körülbelül 70,5%-a tanult magyarul az I-VIII. osztályban, addig ez 1986-ra, mindössze tíz év alatt, 25%-ra esett vissza. Ugyanez az arány a líceumokban, tehát a IX-XII. osztályokban már csupán 37,125%, illetve 16,375%. Ezek a számítások elnagyoltak, hiszen azt feltételezik, hogy a magyar kisebbségi társadalomban ugyanolyan arányú az iskoláskorúak aránya, mint a többségi társadalomban, s így, ha a magyar kisebbség az össztársadalom 8%-át teszi ki, akkor az iskoláskorú társadalomnak is hozzávetőlegesen ekkora arányát kell képviselnie. Ennek ellenére azt kell mondanom, hogy az eredmények még jelentős torzulás esetén is egyértelműen a magyar nyelvű oktatás hanyatlását jelzik. A magyar szakiskolások közül 1989-re már csak 0,8% tanulhatott magyar nyelven, a maradék 99,2% csak román nyelven folytathatta tanulmányait. Ez azt jelentette, hogy a társadalmi presztízus és egzisztenciát biztosító szakmákból de facto kizárták a magyar nyelvet.

A magyar nyelvű iskolai képzés elszorítását segítette elő az égető tanárhiány. Ennek részben a felsőoktatásban megnyilvánuló diszkrimináció volt az oka. A magyar nyelvet anyanyelvi szinten beszélő tanári gárda megszervezését, illetve fenntartását, az utánpótlás megoldását a képzés visszaszorítása után elsősorban a frissen végzett tanárok kihelyezésének gyakorlata akadályozta.³⁸ Romániában a vizsgált időszakban az egyetem elvégzését követően a pedagógusokat központilag kihelyezték, amely állásokat kötelezően be kellett tölteniük. 1985 és 1989 között Hargita megyében például, ahol a magyar anyanyelven tanulók arányszáma 83% volt, a kihelyezett tanároknak csupán 11,3%-a volt magyar, míg 88%-a román. A magyar végzettséget szülőföldjüktől távoli, elsősorban homogén román vidékekre helyezték ki.

Az 1985-86-os tanév elején Hargita megyébe kihelyezett 223 frissen végzett tanárból csak 8 volt magyar nemzetiségű. Ekkor 191 magyarul nem tudó román tanárt helyeztek ki a magyar tagozatokhoz. 1985-1989 között összesen 382 magyarul nem beszélő román tanárt helyeztek ki a döntően magyarok lakta megyébe. "A sajátos kihelyezési gyakorlat

következtében a még hivatalosan magyar oktatási nyelvű intézményekben egyre több tantárgyat tanítottak románul a magyarul nem beszélő pedagógusok." ³⁹

Az oktatásnak ez a fejlődési tendenciája azonban nemcsak a magyar nyelven tanulók számát vetette vissza, hanem a magyar tanulók arányát is jelentősen csökkentette. Nemcsak arról volt szó, hogy nem lehet magyarul tanulni, hanem arról is, hogy a magyarokat az oktatás során diszkriminálják. Ez az anyanyelvű képzés kizorításával párhuzamosan is megtörténik, azonban jelen esetben feltételezhető, hogy mindez egy központilag meghatározott numerus clausust is jelent. A vizsgált időszakban erre vonatkozóan nincsenek adatok, tekintetbe véve, hogy csupán az 1966-os népszámlálás tartalmaz ilyen információkat a nemzetiségek képzettségére vonatkozóan, míg az 1977-es ezt mellőzi. Azonban a fentebb említett forrásból is egyértelműen kiderül, hogy míg a magyar etnikum az alsó és középfokú oktatás minden szintjén - értve ez alatt az általános és szakiskolát, a technikumot és a líceumokat - felülreprezentált volt mind az osztályszámszámhoz, mind a román többséghez képest, addig a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya itt csupán 1,5%, a többségi társadalom 2,2%-ához képest. ⁴⁰ "Itt már rég nem arról volt szó, hogy ennyi hallgató végezhetne anyanyelvén a tanulmányait, hanem arról, hogy a román egyetemeken magyar hallgatóinak a száma csökkent ilyen alacsonyra." ⁴¹

1.2. Tömegtájékoztatás

A magyar nyelvű tömegtájékoztatás jellemző struktúrája az '50-es években alakult ki. Ez a struktúra kisebb-nagyobb változásokkal egészen a '80-as évek közepéig élt, amikor a nemzetiségi, közöttük a magyar írott és audiovizuális média de facto megszűnt létezni.

A tömegtájékoztatás az egypártrendszer kialakulásával állami felügyelet és ellenőrzés alá került. Az 1945 és 1950 közötti időszakhoz képest korlátozottabb számban ugyan, de több magyar közéleti és napilap megjelenhetett az '50-es évek után is. Hasonlóan alakult a helyzet a rádiózás és a televízió területén. A bukaresti rádióban 1945-től bevezették a magyar nyelvű műsorórát, majd az ötvenes évektől kezdve a helyi rádiók is sugároztak magyar nyelvű adásokat. Kedvezően alakult a nemzetiségi, közöttük a magyar nyelvű műsorok sorsa. Ez utóbbiak ideje a kezdeti heti fél órától később heti öt órára nőtt.

A nemzetiségi tömegtájékoztatást 1984-1985-ben szüntették meg. 1984-ben papírhíányra hivatkozva minimalizálták a magyar írott sajtó példányszámát és terjedelmét, majd 1985-ben felszámolták a nemzetiségi rádió- és televízióműsorokat. ⁴²

1.3. Könyvkiadás, könyvtárak

A háború után Romániában számtalan magyar könyvkiadó működött, amelyek szépirodalmi, társadalomtudományi és egyéb szakkönyvek megjelentetésével képesek voltak átfogni a magyar nyelvű könyvek iránti igények széles spektrumát. A könyvkiadás területén az első nagyobb változást - az oktatási intézményrendszerhez hasonlóan - az 1948-as államosítás hozta.

1948-ban létrehozták az Állami Irodalmi és Művészeti Kiadót (románul rövidítve: ESPLA) és az Ifjúsági Könyvkiadót. Mindkét kiadó rendelkezett magyar tagozattal. 1969-1970-ben létrehozták a Kriteriont, az első romániai nemzetiségi profilú kiadót. Ezzel egy időben természetesen nem szűnt meg a többi kiadó magyar nyelvű könyvkiadása, azonban a '70-es évek végétől és a '80-as évektől a magyar könyvek publikálása szinte teljes egészében a Kriterionra hárult.

A Kriterion megalapítása után átmenetileg, 2-3 évre 25%-kal nőtt a magyar nyelvű könyvek kiadásának volumene, azonban ez 1974-1975-től folyamatosan csökkent, és 1986-ra az 1970-es érték 75%-ára esett vissza, oly módon, hogy a Kriterion kiadása hozzávetőleg nem változott, azonban a többi kiadó a minimumra csökkentette magyar nyelvű könyvkiadását. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a magyar olvasói igényeket még az 1970-es szint sem tudta kielégíteni, illetve azóta a magyar könyvek iránti kereslet növekedett, arról nem is beszélve, hogy a Kriteriont több esetben kötelezték magyarellenes művek kiadására (Stefan Pascu, Ilie Ceausescu), amelyek iránt nem volt kereslet, azonban a statisztikát javítják, a kép még súlyosabb. ⁴³ A helyzeten nem tudtak javítani a Magyarország és Románia között létrejött nemzetközi szerződések sem (kiadóközi és könyvforgalmazási megállapodás, közös könyvkiadási megállapodás, könyvcserre-egyezmény stb.), amelyek csupán jelképes előrelépést jelentettek, ráadásul az ezek alapján megvalósított együttműködés a '80-as évekre gyakorlatilag megszűnt. ⁴⁴

A helyzetet súlyosbította, hogy a könyvkiadás volumenének korlátozásával párhuzamosan szinte teljes mértékben

megszűnt a magyar nyelvű, különösen jogi tárgyú szakkönyvek kiadása, amely a romániai magyar kisebbségi kultúra szaknyelvi rétegének teljes elrománosítása irányában mutatott. A jogi terminológia - értve ez alatt a legelőkelőbb állampolgári ismeretek szintjét is - elrománosodása természetesen nem csupán a könyvkiadás, hanem az anyanyelvhasználat egyéb módon történő beszűkülésével is magyarázható, azonban nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy a szakirodalom hiánya a korszak végére tárgyi és személyi akadályává lett az anyanyelv használatának a hivatalos érintkezésekben.

A könyvkiadás beszűkülésével párhuzamosan romlott a romániai közkönyvtárak ellátottsága és színvonala, ráadásul az utánpótlás hiányában folyamatosan csökkent a magyar, illetve magyarul tudó könyvtárosok száma.

1.4. Levéltárak, múzeumok, műemlékek

A muzeális, levéltári gyűjtemények sorsát is az 1948-as államosítás pecsételte meg. Különösen súlyos volt a helyzete az egyházi kulturális javaknak és okiratoknak, amelyekre nézve a román állam különleges jogot formált. Ezt a hetvenes években törvények, illetve törvényerejű rendeletek legalizálták, amelyek módot nyújtottak a Belügyminisztériumnak arra, hogy a Szocialista Művelődési és Nevelési Tanáccsal együttműködve ellenőrizzék az egyházak, egyéb intézmények vagy akár magánszemélyek tulajdonában levő muzeális értékeket, levéltári dokumentumokat.⁴⁵

Az államosítást követően a gyűjtemények még hosszú ideig a tudományos kutatás rendelkezésére álltak. Az 1951. évi 17. számú törvényerejű rendelet azonban az Állami Levéltárakat a Közoktatási Minisztérium hatásköréből a Belügyminisztériumába utalta át,⁴⁶ amelyek a '70-es évekre hozzáférhetetlenné váltak.

A kisebbségi emlékek, forrásanyagok elrejtése, megsemmisítése tervszerű módszerességgel folyt. "A bukaresti Történelmi Múzeum szervezésének ürügyével Erdély egész területéről begyűjtötték magánszemélyektől az erdélyi magyarságra vonatkozó dokumentumokat, tárgyi emlékeket. A múzeum megnyitását többször elhalasztották. Az utolsóként elfogadott kiállítási anyag már nélkülözötte a nemzetiségi vonatkozású tárgyakat, ennek ellenére a legtöbb tulajdonos hiába várta jogos tulajdonának visszajuttatását."⁴⁷

A kisebbségi emlékhelyek, a jellegzetesen nemzetiségi jellegű épített környezet fizikai léte, illetve a jellegzetesen magyar, szász stb. települések nemzetiségi jellege is veszélybe került a korszak végére. Régi magyar építészeti, művészettörténelmi emlékeket, épületeket, kastélyokat semmisítették meg városrendezés címén. Azokat az épületeket, amelyek nem kerültek - vagy nagy jelentőségük és hírük miatt, nem kerülhettek - megsemmisítésre, passzívan rombolták le: nem újjáépítették fel őket, illetve megakadályozták felújításukat. A hatóságok azt is meggátolták, hogy ezek a kisebbségi emlékhelyeket, műemlékeket, templomokat közadakozásból tatarozzák. Ha egy épületet sem aktívan, sem passzívan nem tudtak jellegétől megfosztani, vagy mint román emléket mutatták be, vagy egyszerűen más, monumentálisabb, a kommunista realizmus stílusában készült, avagy a román nemzet hősi múltjának egy-egy közjátékát, alakját megjelenítő épületeket, emlékműveket építettek mellé.

"A temetőekben mindennapos volt a történelmi vagy műemlék jellegű magyar sírok eltüntetése, felszámolása. 1988 szeptemberében összetörték a brassói evangélikus és római katolikus központi temető nagyszámú történelmi emlékü sírkövét", majd ezeket építőanyagként felhasználták...⁴⁸

*1.5. Az anyanyelv használata a közigazgatási és az igazságszolgáltatási eljárásokban*⁴⁹

A nyelvi, nyelvhasználati jogok különböző szféráinak vizsgálata során kiemelten fontos szót ejteni az anyanyelv használatáról az eljárásjogokban. Ennek a kérdéskörnek a jelentőségét növeli, hogy az adott korszakban az anyanyelv hivatalos, a személyi kapcsolatokon kívüli használatának két színtere van: a kulturális élet és az államigazgatási, illetve igazságszolgáltatási szervekkel való érintkezés.

Az anyanyelv használatának joga az egyes eljárásokban egy adott kisebbségi csoport társadalmi érdekérvényesítési képességének az egyik meghatározója is. Ez főként a magánszférában történő szerepvállalásra hat ki, hiszen az államilag biztosított érdekérvényesítési lehetőségek beszűkülése egyértelműen visszahat a társadalmi élet e síkján elfoglalt pozícióra is. Ennek a jelentősége egy etnikista pártdiktatúrában természetesen jelentősen csökken.

A közigazgatási, illetve igazságszolgáltatási eljárásokban való anyanyelvhasználat lehetőségével kapcsolatban a társadalmi jelenségek három fő körét kell vizsgálni:

- a tételes jogi normákat, jogszabályokat;
- a nyelvhasználat konkrét személyi és fizikai feltételeit, lehetőségeit és
- azokat a gyakorlati körülményeket, amelyek az anyanyelvhasználat jogának a beszűküléséhez, mellőzéséhez vezetnek.

A tételes jogszabályok történetével kapcsolatban azt állapíthatjuk meg, hogy az anyanyelv használatának beszűkülése ezen a szinten a legkevésbé feltűnő.

A Nemzetiségi Statútum rendelkezései széleskörű nyelvhasználati jogot biztosítanak mind a közigazgatási, mind az igazságszolgáltatási szervek előtti eljárások tekintetében. A Statútum egyetlen megszorítása, hogy ezt a tág nyelvhasználati jogot csak azokban a körzetekben teszi lehetővé, ahol az adott kisebbség a lakosság legalább 30%-át eléri.

A Statútum rendelkezései értelmében "azok a törvényszékek és járásbíróságok, amelyeknek körzetében a legutóbbi népszámlálás adatai szerint a lakosság legalább 30%-a nem román ajkú, hanem egy más közös nyelvet beszél, kötelesek:

- a) az illető körzet 30%-át kitevő lakosság tagjai által saját anyanyelvükön kiállított és benyújtott bármilyen beadványt elfogadni anélkül, hogy ezekről román nyelvű fordítást követelhetnének;
- b) a beadványok felett ugyanazon a nyelven határozni;
- c) a felet saját anyanyelvén meghallgatni.

Azok a községi és megyei hatóságok, amelyeknek körzetében a legutóbbi népszámlálás adatai szerint a lakosság legalább 30%-a nem román ajkú, hanem egy más közös nyelvet beszél, kötelesek:

- a) az illető körzet 30%-át kitevő lakosság tagjai által saját anyanyelvükön kiállított és benyújtott bármilyen beadványt elfogadni anélkül, hogy ezekről román nyelvű fordítást követelhetnének;
- b) a beadványok felett ugyanazon a nyelven határozni;
- c) a felet saját anyanyelvén meghallgatni;
- d) ezekben a körzetekben a 30%-ot kitevő nemzetiségek választott vagy jog szerinti képviselői a községi vagy megyei tanácsokban saját anyanyelvükön szólhatnak fel" (10. §).

A 12. § értelmében a fentiekben érintett bírói és közigazgatási hatóságok bírónak és hivatalnokainak ismerniük kell az illető nemzetiségek nyelvét is.

A Nemzetiségi Statútum rendelkezéseit - mint már említettük - az 1948-as Alkotmány hallgatólagosan hatályon kívül helyezte. Az anyanyelv használatára vonatkozóan prima facie sokkal kiterjedtebb volt, hiszen nem követelte meg a 30%-os küszöböt, azonban ha jobban megvizsgáljuk a vonatkozó szakaszt, azt mondhatjuk, hogy mindez semmit sem jelent.

"Azokban a körzetekben, ahol nemcsak román, hanem más nemzetiségű lakosság is él, a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban az illető nemzetiség nyelve *is használható* szóban és írásban, és tisztviselők nevezendők ki az illető nemzetiség soraiból, vagy olyan más nemzetiségek közül, akik ismerik a helyi lakosság nyelvét." (24. §)

Az Alkotmány megfogalmazásából látható, hogy itt nem az anyanyelv-használati jog általánossá tételéről van szó, hanem arról, hogy lehetővé válik a hatóságok számára, hogy - nem lévén más konkrét szabály - saját diszkréciójuk alapján egy adott nemzetiség nyelvét *is* használják, feltéve, hogy akarják, mivel a norma láthatóan nem kötelező, hanem megengedő. Ez a megfogalmazásbeli fordulat különösen jelentős, mivel ezt az 1952-es és az 1965-ös Alkotmányok is átvették.

Az alkotmányok megfogalmazásai két irányból is gátolták az anyanyelv használatának jogát. Egyrészt azért, hogy az eljárás nyelve, mind az alkotmány, mind az alsóbb szintű jogszabályok értelmében, a román.⁵⁰ Ez természetesen nem

zárja ki bizonyos perbeli cselekmények más nyelven történő lefolytatását, vagy egyes idegen, mármint nem román nyelvű iratok benyújtását, azonban a jegyzőkönyv csak románul készülhet, tehát a tanúvallomást és a perbeszédet a jegyzőkönyvvezető románul kell hogy lejegyezze, és az iratokat is csak hitelesített román fordításukkal lehet beadni, amelynek költségei a felet terhelik.⁵¹ Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a bíróságok, bár ezt törvény tiltja, egyszerűen nem foglalkoznak a magyar vagy egyáltalán más, idegen nyelven benyújtott keresetekkel. Ebben az esetben a tolmács és fordítás költségei, amelyek igen magasak, ha valaki minden perbeli cselekményt és iratot magyar nyelven akar benyújtani, mind a felet terhelik. Bűnte töügyekben a magyar nyelv használata még korlátozottabb, mivel a nyomozást tartalmazó iratcsomó már eleve román nyelvű, amit az ügyfélnek meg kell ismernie.

Másrészt azáltal korlátozzák az alkotmányok megfogalmazásai az anyanyelv használatának jogát, hogy konkrét, különös szabályok hiányában annak eldöntését, hogy a bíróság vagy a hatóság milyen mértékben enged teret egy nemzetiségi nyelvnek a bíró, illetve a hivatalnok diszkréciójába bocsátja. Ez pedig annál is inkább negatív következményekkel jár, mivel az iratokat, a tanúvallomásokat és minden más egyéb perbeli cselekményt, illetve a jegyzőkönyvet román nyelven kell elkészíteni, tehát a bírónak sokkal kényelmesebb mindent eleve románul lefolytatni.⁵²

A jogszabályok tehát vagy nem írnak elő semmit, vagy ha elő is írnak valamit, nem teszik azt kötelezővé.

A hatvanas-hetvenes éveket követően az anyanyelv használatának nemcsak a jogszabályi alapjai szűntek meg, hanem személyi és fizikai feltételei is. A magyar nyelvű jogi szakoktatás és a megfelelő szakirodalom hiánya odavezetett, hogy még ha lehetővé vált volna az eljárás egyes részeinek magyar nyelvű lefolytatása, ez megfelelő személyi feltételek nélkül nem lett volna megvalósítható. Ez vonatkozott a jogi végzettséggel rendelkező romániai magyar értelmiségre is, hiszen a jogi terminológiát az egyetemen nem tudták magyar nyelven elsajátítani, de vonatkozott különösen a köznyelvi szférára, amelybe minden gát nélkül törtek be a román jogi szakszavak:⁵³ "approbáltatni kell ezt a papírt a szfáttal", "el kell menni expertizára",⁵⁴ "rendezvény a nagyváradi ínfratireában"⁵⁵ stb.

Ha a bíróság vagy a hivatal valamilyen oknál fogva ragaszkodna is ahhoz, hogy magyarul folytatja le az eljárást, és a számára biztosított diszkréciót a nemzetiségi anyanyelv ű félre nézve kedvezően használja fel, felmerülnek bizonyos akadályok ennek megvalósításával kapcsolatban. A magyar nyelv gyakorlati használatának akadályai három csoportba sorolhatóak.⁵⁶

- Személyen belüli akadályok: ha az eljáró bíró vagy hivatalnok román, akkor nemzetiségi nyelv használata természetesen kizárt. Ha azonban az a szerencsés helyzet áll elő, hogy mindketten magyarok, akkor sem valószínű a magyar nyelv használata, elsősorban a terminológia hiánya és a magyarul nem tudó, az eljárásban szintén részt vevő kollegák miatt. Tekintettel arra, hogy az '50-es évektől kezdve a magyarok aránya a közigazgatási és az igazságszolgáltatási apparátusban nagyon alacsony volt, és ez a korszak végére minimálisra csökkent, aligha képzelhető el olyan eljárás, amelyben mindenki magyar vagy legalábbis felsőfokon beszél magyarul.

- Személyen kívüli akadályok: Romániában a hivatalok és a bíróságok hivatalos nyelve a román nyelv. Ez azt jelenti, hogy az eljárásban csak tolmács és fordító útján lehet a magyar nyelvet szóban vagy írásban használni, ami idő- és pénzigényes a félre nézve. A hivatalba vagy a bíróságra beérkező iratok csak román nyelven vagy román nyelvű hitelesített fordítással nyújthatók be, míg a hivatalból vagy a bíróságról kimenő iratok csak román nyelvűek lehetnek. Praktikusan azt mondhatjuk, hogy az anyanyelv használatának joga és az a kijelentés, hogy az eljárás nyelve a román, együttes alkalmazásban azt jelenti, hogy a hivatalban vagy a bíróságon, illetve az azzal való kommunikáción kívül a nemzetiségi nyelvek szabadon és korlátlanul használhatóak.

- Végül bármilyen nyelven folyjék is le az alsóbb fokú eljárás, egy idő után eljut olyan, regionális vagy országos szintre, ahol már egyáltalán nincs magyar tisztségviselő.

2. Autonómia

Az autonómiának a romániai kisebbségi jog történetében hármasszoros olvasata van. Szűkebb értelemben érthetjük alatta a Magyar Autonóm Tartomány (továbbiakban MAT), majd későbbi nevén a Maros-Magyar Autonóm Tartomány névvel fémjelzett területi jellegű, az autonómiához közel álló közigazgatási formát. Tágabb értelemben ez alá a fogalom alá vonhatjuk mindazokat a kisebbségi jog terminológiájával élve személyi vagy kulturális autonómiának nevezett kisebbségi társadalmi struktúrákat - intézményeket, szervezeteket stb. -, amelyek főként az 1945 és 1948 közötti években létrejöttek, fennmaradtak. Míg a területi autonómia földrajzi alapon épül fel, addig a tágabb olvasat alaplogikája a társadalmi, szervezeti autonómia.

Az autonómia harmadik - jogtörténeten túli - olvasata a romániai kisebbségi társadalomban megfogalmazódott általános autonómia fogalmát jelenti, amelynek lényege egy mind horizontális, területi, mind vertikális, társadalmi szférák szerint tagolódó, a kisebbség önszervező ödsére épülő autonómia-struktúra, amelyben a kisebbség, az állami keretek megsértése nélkül, illetve azok között, megvalósítja saját öngazgatását.

A jelen fejezetben, tekintettel arra, hogy a szervezeti jellegű autonómiáról és annak beszűküléséről a fentiekben már szó volt, csupán a területi autonómiával és ezzel kapcsolatban a közigazgatási beosztás változásával foglalkozom.

A területi autonómiával kapcsolatban - megítélésem szerint - három kérdéskör érdemel vizsgálatot:

- a MAT létrejöttének körülményei és okai;
- a MAT jogállása és státusa;
- a MAT megszűnésének módja és körülményei.

A Magyar Autonóm Tartományt az 1952-es, *A szocializmus építésének alkotmánya* hozta létre, amely átalakította a közigazgatási beosztást, és a középszint elemeivé az ún. tartományokat tette, amelyek ún. rajonokból (járások) álltak. Ebben az alkotmányban jelenik meg először a román jogtörténet során autonóm nemzetiségi térség a MAT formájában. Létrejöttében - megítélésem szerint - mind külpolitikai, mind belpolitikai okok közrejátszottak.

Az ezzel kapcsolatban megjelent szakirodalom elsősorban a külpolitikai okot említi, azok közül is kiemelve a Szovjetunió befolyását, illetve nyomását. "Az ötvenes évek kezdetén, amikor még lendületesen folyt a Szovjetunió állami és közigazgatási struktúrájának [mármint a közigazgatás tartományok szerinti beosztásának - a szerző] a népszerűsítése, a politikai közhangulat kedvezett az ilyen kezdeményezéseknek, amelyek egyben tüntetően szemléltethették a szocialista állami berendezkedés demokratizmusát." ⁵⁷

A Szovjetunió hatása azonban, vélhetően, nemcsak mint ideológiai befolyás érvényesült, hanem egyfajta sajátos *divide et impera* politika folytatásaként, amelynek során Sztálin megpróbálta a régió etnikai ellentéteit a maga javára kihasználni. "Titót sarokba lehetett szorítani a jugoszláviai magyarság helyzete miatt. Feltételezhetően Rákosi Mátyás vetette fel, zsarolási szándékkal, az SZKP főtitkárának a biztatására a romániai magyarság helyzetének a rosszabbodását." ⁵⁸

A Szovjetunió befolyása mellett volt azonban a MAT létrehozásának egy további hozadéka is, amely mind a külpolitikában, mind a belpolitikában éreztette hatását. ⁵⁹ Az *Igazság*, a kommunista párt kolozsvári lapja, 1953. január 29-én megjelent számában nyilvánosságra hozta Gheorghe Gheorghiu-Dej bejelentését, miszerint Romániában megoldották a nemzetiségi kérdést. ⁶⁰

Ez azt jelenti, hogy Románia hosszú éveken keresztül úgy tüntethette fel magát - mind a belföldi, mind a külföldi porondon -, mint aki példásan bánik nemzetiségeivel, mert, lám, még autonómiát is adott nekik, márpedig ennél többet adni nem lehet. Ez a kép azonban a MAT valós státusához képest - mondanom sem kell - természetesen irracionálisan felnagyított volt.

A másik negatív hozadéka a MAT megalakulásának, illetve annak a propagandának, hogy Romániában a kisebbségi kérdést megoldották az volt, hogy ezek után semmilyen további engedményre, kedvező intézkedésre nem lehetett számítani, mondván, hogy ez a probléma már megoldott. Bármilyen kedvezőnek is hat a területi autonómia fogalma, rá kell döbbedni, hogy a MAT megalakulása nemcsak a már korábban leállt kisebbségpolitikai progresszió végének ideológiai magyarázatát adta, hanem meg is gátolt minden más, a kisebbségekre nézve kedvező intézkedést, arról nem is beszélve, hogy felemás megoldásával megsemmisítette egy valódi megoldásra irányuló vita lehetőségét.

Harmadrészt a MAT létrehozása - a korábban már említett "kulturgettosítás" révén - nagy lehetőséget nyújtott a magyar-román határ menti, illetve a Kolozsvár környéki magyarlakta települések meggyengítésére, asszimilálására. ⁶¹ A román kisebbségpolitika ezen a téren is komoly taktikai megfontolásokkal mutatott: egy átmeneti engedménnyel ellensúlyozott egy más területen végrehajtott degressziót, majd a provizórikus engedményt - mint majd később erre bővebben kitérek - fokozatosan visszavonta.

Bár a MAT létrehozása deklarálta a nemzetiségi szempontok figyelembevételével történt - "ahol ez a lakosság kompakt tömeget alkot" -, megalakításának, létrehozásának módja azonban két szempontból is sértette azt az elvet, amelyet az Alkotmány bevezető fejezete ⁶² manifestált.

Egyrészt nem beszélhetünk nemzetiségi alapú területi autonómiáról, mivel ennek lehetősége nem terjedt ki az egész romániai magyarságra, mivel a MAT csupán a magyar kisebbség egyharmadát tette ki, míg akkor még több területen is voltak összefüggő, kompakt, magyarok által többségben lakott területek.⁶³

Másrészt a közigazgatás beosztása során ügyeltek arra, hogy a magyar többség ne legyen kizárólagos - 80, esetleg 90% feletti. Ennek érdekében kimaradtak a MAT-ból olyan homogén székely területek mint Aranyosszék és a Barcaság, és csupán Udvarhely, Csík, Háromszék és Maros megyék kerültek be az új tartományba.⁶⁴ Ezt a helyzetet tovább rontották 1960-ban, amikor is a közigazgatás átszervezése ürügyén több színmagyar körzetet elcsatoltak, illetve több színromán körzetet hozzácsatoltak a MAT-hoz, ezáltal a magyarság aránya a kezdeti 77,3%-ról 62%-ra csökkent.

A MAT jogállását az Alkotmány a következőképpen szabályozta (19-21. §):

"A Román Népköztársaság Magyar Autonóm Tartományát a kompakt székely magyar lakosság lakta terület alkotja: a Magyar Autonóm Tartománynak autonóm adminisztratív vezetősége van, amelyet az Autonóm Tartomány lakossága választ (...)

A Magyar Autonóm Tartomány adminisztratív központja Marosvásárhely (Tîrgu Mures) városa.

A Román Népköztársaság törvényei, az állam központi szerveinek határozatai és rendelkezései kötelezőek a Magyar Autonóm Tartomány területén.

A Magyar Autonóm Tartomány szabályzatát az Autonóm Tartomány néptanácsa dolgozza ki, és jóváhagyás végett a Román Népköztársaság Nagy Nemzetgyűlése elé terjeszti."⁶⁵

Az Alkotmány rendelkezéseiből jól látható, hogy a MAT a sztálini 1936-os alkotmány "demokratikus centralizmusára" épült, ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy a központi szervek irányítási joga teljes volt az Autonóm Tartományban. Az autonómia vagy a különleges státus egyetlen jele az volt, hogy kezdetben a magyar nyelv használata a közéletben könnyebbé vált, mivel a közigazgatási apparátus személyzete magyar volt. Később azonban - miután a tartománynak román nemzetiségű első titkára lett Josif Banc személyében - a helyi apparátust is elrománosították, ami a magyar nyelv használatának beszűküléséhez vezetett.

Ez többek között annak is volt az eredménye, hogy a 21. § által ígért külön szabályzat, amely valóban biztosíthatta volna az autonómiát, sohasem készült el. A MAT így csupán nevében különbözött a többi tartománytól, és abban, hogy egy ideig még engedték, hogy a magyar többség a helyi közigazgatási apparátusban is megjelenjen.⁶⁶

Az Alkotmány ismertetésekor kijelentették, hogy "a tartományi, rajoni, városi, községi szervek a magyar nyelvet fogják használni (...), a központi államhatalmi és a közigazgatási felsőbb szervekkel való érintkezés nyelve az állam hivatalos nyelve, a román lesz. A MAT rendeletei, dokumentumai magyar és román nyelven egyaránt megjelentek."⁶⁷

A magyar nyelv használatának a lehetősége és a magyar etnikum részvétele a helyi közigazgatásban kétségtelenül kedvező volt, azonban két problémát is felvetett. Ezek a jogok csupán egy természetes állapotot fogadtak el, nevezetesen azt, hogy egy többségében magyarok által lakott területen a hatóságok magyarul kell hogy kommunikáljanak a románul nem, vagy csak alig tudó lakossággal. Másrészt komoly veszélyforrás volt, hogy míg az Alkotmányban foglalt rendelkezéseknek nem volt jelentőségük, addig a valóban jelentős, a kisebbségek, legalábbis a tartományban lakó magyar kisebbség helyzetét valóban érintő kérdésekről semmilyen normatíva nem rendelkezett, azokat a felsőbb szervek csak szóban ismertették vagy hallgatólagosan elfogadták. Így tehát ezeket a valóban fontos jogokat, jogszabályi rendelkezés hiányában, fokozatosan vissza lehetett vonni.

A MAT, mi után betöltötte szerepét a kül- és belpolitikai argumentációban, és megszűnt a Szovjetunió nyomása, illetve erőteljes befolyása a felső vezetés számára, fölöslegessé vált, és már csak idő kérdése volt, mikor szüntetik meg.

A MAT megszüntetése nagyon szemléletesen megjeleníti a fokozatosságra épülő kisebbségpolitika módszerét. Az első csapást a Nicolae Ceausescu által 1960. december 19-én a Nagy Nemzetgyűlés elé beterjesztett *A Román Népköztársaság területi-közigazgatási beosztásának megjavítására vonatkozó törvénytervezet* jelentette. Ennek során - "a dolgozók kívánságainak és javaslatainak figyelembevételével" - kisebb módosításokat hajtottak végre a közigazgatási beosztáson.⁶⁸

Így a MAT neve Maros-Magyar Autonóm Tartományra változott és a módosítások révén lakossága 759 ezerről 802 ezerre nőtt, míg a magyarok számaránya csökkent.⁶⁹

Szintén 1960-ban tartották az RMP III. kongresszusát, amelynek során az ipari termelés hatszorosára emelését határozták el 1975-ig. Ezzel szemben a Maros-Magyar Autonóm Tartományban az ipari fejlesztést csökkentették, ezáltal is fokozva az elvándorlást.⁷⁰

A Maros-Magyar Autonóm Tartományt végül az 1968. évi 1. számú törvény számolta fel, amely megszüntette az ország tartományok szerinti beosztását, és bevezette a megyerendszert. Az Autonóm Tartomány területét Kovászna, Hargita és Maros megye között osztották szét. Az etnikai elv érvényesítésének már a leghalványabb jele sem mutatkozott az új közigazgatási beosztásban, hiszen a székely megyékhez színromán területeket csatoltak, minden más ésszerű megfontolás nélkül, míg a vegyes lakosságú területeken is úgy alakították ki a megyéket, hogy a magyarság lokális aránya mindenhol alacsony legyen.⁷¹

A magyar területi autonómiával, illetve annak megszűnésével kapcsolatban fontos kitérni arra, hogy a hivatalos központi propaganda milyen okokkal magyarázta az Autonóm Tartomány megszüntetését, illetve milyen érveket hoztak fel a későbbiekben egy esetleges területi vagy bármilyen más autonómiával szemben.

Az új közigazgatási felosztás elsődleges indoka a gazdasági ésszerűség, a város és vidék, a munkásosztály és a parasztság szövetségének elmélyítése stb. volt. Deleanu kolozsvári alkotmányjogász tankönyve például kiemeli a földrajzi körülményekhez való alkalmazkodást, a hatékonyságot, a nép részvételét a helyi közigazgatásban és természetesen a nemzetiségi viszonyok figyelembevételét. A megvalósított közigazgatási beosztás azonban ezzel ellentétes képet fest.⁷²

A Maros-Magyar Autonóm Tartomány megszüntetése után a hivatalos propaganda az olyan megszólalásokat, amelyek egyfajta autonómia igényét vetették fel, akár területi, akár más formában, vagy bármely módon a kisebbségi helyzet degressziójára mutattak rá, a "legreakciósabb imperialista, újfasiszta, horthysta körök agitációjának" tartotta, akik meghamisítva a romániai kisebbségi realitásokat, amelyek nem mutatnak mást, mint hogy a kisebbségi kérdést Romániában megoldották, az autonómia trójai falovába burkolják szeparatista szándékaikat, amelyek célja a magyar és román nép barátságának megzavarása, közöttük konfliktusok szítása és vég sô soron Románia, a román nemzet területi egységének, szuverenitásának eltiprása. A kisebbségi realitás meghamisítása természetesen még a kisebbségi kérdés említését is magában foglalja.⁷³

3. Konklúziók

A romániai kisebbségi jog 1945 és 1989 közötti történetének tendenciái alapján objektív, tudományos és szubjektív, a magyar kisebbség szempontjából kiinduló konklúziókat vonhatunk le.

A tudományos, jogtudományi és szociológiai következtetéseket nem kívánom taglalni, tekintetbe véve, hogy ezekre a fentiekben sor került. Fontosnak tartom azonban megjegyezni, hogy a jogtudomány szempontjából nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a romániai kisebbségi jog sajátos jellemzői és társadalmi környezete miatt az európai jogfogalom és jogrendszer-felfogás alapján nem értékelhető és nem elemezhető. Másrészt a kisebbségi lét, a társadalmi életben egy kisebbségi csoporthoz tartozóként való részvétel lehetőségei oly mértékben beszüntültek, olyan társadalmi folyamatokat indítottak meg, amelyek, egyrészt irányukat tekintve a teljes asszimiláció irányában mutatnak, másrészt egyszerű jogalkotói döntésekkel nem állíthatók meg.

Nem hagyhatók azonban figyelmen kívül azok a rögzült kisebbségi történelmi tapasztalatok, reflexek sem, amelyek alapvetően meghatározzák a romániai nemzeti kisebbségek mai jövőképét, követeléseit, illetve azt a közjogi keretet, amelyen belül jövőjüket el tudják képzelni.

Ennek a jövőképnek a kulcsszava az autonómia, társadalmi, személyi értelemben, és az önmagukat autonóm közösségként meghatározó nemzeti kisebbség, amely személyi autonómiáját önszerveződéssel létrehozta. Az RMDSZ *Törvény a nemzeti kisebbségekről és az autonóm közösségekről* című 1993-as tervezetében világosan megfogalmazódik az az elképzelés, hogy a kisebbségek csupán olyan szervezeti keretek között látják biztosítottnak jövőjüket, amelyeket saját maguk határozhatnak meg, építhetnek fel, és amelyek működése elkülönülhet a politikai irányváltások konjunkturális és dekonjunkturális hullámzásától. Ennek az első szintje a személyi autonómia, amelynek nincs területi jellege, és amely átalakulhat helyi autonómiává ott, ahol az adott kisebbség helyileg többségben él. Ezek a helyi autonómiák pedig, amennyiben összefüggő területet alkotnak, regionális autonómia

keretében társulhatnak:

"A személyi autonómia keretében a közösséget öngazgatási és végrehajtási jog illeti meg az oktatás, a kultúra, a társadalmi és szociális tevékenység, illetve a tájékoztatás terén. Az autonóm közösség saját testületeit és tisztségviselőit szabad és időszakos választásokon választja meg. (52. szakasz)

Azok a közigazgatási egységek, ahol valamely nemzeti kisebbség és autonóm közösség a lakosság számához viszonyítva számbeli többségben van, a helyi öngazgatási autonómia alapján törvényben szabályozottan sajátos státust kaphatnak, és hivatalos nyelvként az illető nemzeti kisebbség és autonóm közösség anyanyelvét is használhatják. (54. szakasz)

A sajátos státusú önkormányzatok társulása a helyi öngazgatási autonómia alapján biztosított. (57. szakasz)

A regionális autonómia alapján létrejött önkormányzati társulásokban az autonóm közösség hivatalos nyelvként anyanyelvét is használhatja. (58. szakasz)

A regionális autonómiát gyakorló autonóm közösség maga határozza meg önkormányzatának szervezeti és működési szabályzatát. (59. szakasz)"

Jegyzetek

¹ 1945. február 6-án kelt 86. sz. törvény. Fordítását l.: Magyar Kisebbség 1997. 1-2. sz. 286-291.; lásd továbbá *A nemzetiségi politika három éve a demokratikus Romániában*. Nemzetiségi Minisztérium, Bukarest, 1948.

² 18. §.

³ Lásd "Délien a magyar középiskolák és elemi jó része bezárva, északon a tanárok, tanítók többsége behívott katonaként vagy menekültként áramlik Nyugat felé." Beke György: *Régi erdélyi iskolák. Barangolás térben és időben*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989. 361.

⁴ "Két tanév alatt, nagyjából 1947 őszére teljes egészében kiépült az erdélyi magyar elemi és középiskolai hálózat. 1918 óta ilyen széles körű oktatási lehetősége nem volt az erdélyi magyarságnak. Nagyjából találó az a cinikus, keserű szólás, hogy ami akkor két esztendő alatt kiépült, annak elsorvasztásához negyven év sem volt elegendő." Uo. 369.

⁵ Lásd Barabás Béla - Diószegi László - Enyedi Sándor - Sebők László - R. Süle Andrea: *Hetven év. A romániai magyarság története. 1919-1989*. Szerk. Diószegi László - R. Süle Andrea. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 1990. 76.;

Ara-Kovács Attila - Dávid György - Joó Rudolf - Kószegi László - Nagy József - Tóth Károly Antal - Vásárhelyi Judit: Jelentés a romániai magyar kisebbség helyzetéről. In *Jelentések a határokon túli magyar kisebbségek helyzetéről. (Csehszlovákia, Szovjetunió, Románia, Jugoszlávia)* Szerk.: Miklós Tamás. Medvetánc, Budapest, 1988. 57-120. 88-89.; Vincze Gábor: A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944-1948 között. *Magyar Kisebbség* 1997. 1-2. sz. 393-412, 407-408.

⁶ *Monitorul Oficial*, 1946. március 13. 61. sz.

⁷ 1945. évi 242 675. sz. nemzet-nevelésügyi minisztériumi utasítás. *Monitorul Oficial* 1945. szeptember 21-i 215. sz.

⁸ *Hetven év* 75.

⁹ A jogilag el nem ismert, azonban 1944 végén de facto létrejött oktatási autonómia 1945-1946 folyamán valósult meg. "El sô lépésként a szociáldemokrata párti Stefan Voitec nemzetnevelési miniszter az 1945. július 12-i, 167 193. sz. rendeletével az Erdély területén működô valamennyi magyar tannyelvű elemi és középiskolát a kolozsvári tankerületi főigazgatóság magyar tagozatának hatáskörébe utalta. Ezt követően a szeptember 21-i 242 675. sz. rendeletével Stefan Voitec miniszter létrehozta a brassói és kolozsvári magyar tankerületi főigazgatóságot (főfelügyelőséget), amit azonban magasabb jogi szinten csak egy évvel később - a z 1946. november 23-án megjelent 936. sz. törvénnyel - ismertek el. (A kolozsvári főigazgatóság élére Hadházy Sándort, a brassói élére pedig Erdélyi

Sándort nevezték ki.)" Vincze, *i. m.* 402.

¹⁰ 1948. évi 175. sz. törvény, *Monitorul Oficial*, 1948. augusztus 3. 177. sz.

¹¹ Vincze Gábor: A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944 és 1989 között. II rész: 1948-1965. *Magyar Kisebbség* 1997. 3-4. sz. 377-401, 377-378.

¹² Vö. az 1948-as Alkotmány 27. §-ával: "Egyetlen vallásfelekezet, vallásos társulat vagy közösség sem nyithat vagy tarthat fenn általános jelle gû tanintézetet, csak a vallásgyakorlat személyzetét kiképzõ különleges iskolákat; ezek állami ellenõrzés alatt állnak." (A Román Népköztársaság Alkotmánya. Szikra, Budapest, 1949. 10-11.)

¹³ *Hetven év* 78.

¹⁴ Vö. Az 1966. július 4-én megjelent, a közép fokú szakoktatást szabályozó törvény, amint az már az ötvenes évek közepén is történt, elfelejtkezett a nemzeti kisebbségek nyelvén folyó szakoktatásról rendelkezni. A törvényjavaslat tárgyalása során a Nagy Nemzetgyûlés tanügyi bizottságában föl sem merült a nemzetiségi nyelvû szakoktatás igénye. "1978. december 26-án újabb oktatási és nevelési törvény látott napvilágot. Ennek a nemzeti kisebbségek nyelvén történõ oktatással foglalkozó részei a már megszokott »megengedõ« stílusban fogalmaztak: »a didaktikai t e vékenységek az együttélõ nemzetiségek nyelvén is lebonyolíthatók«; a nemzeti kisebbségek nyelvén oktató elemi és közép fokú iskolákban »az oktatási tervben elõírt egyes tantárgyak pedig elõadhatók román nyelven«; a nemzeti kisebbségek által lakott »terület i -közigazgatási egységekben« az azok nyelvén mûködõ »oktatási egységeket, tagozatokat, osztályokat vagy csoportokat szerveznek« stb. Pár év múlva azonban a didaktikai tevékenységeket (sem) lehetett »lebonyolítani« a kisebbségek nyelvén..." (Vincze Gábor: A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944 és 1989 között. III rész: 1965-1989. *Magyar Kisebbség* 1998. 1. sz. 289-317. 290, 297-298.)

¹⁵ *Hetven év* 78-79.

¹⁶ Uo. 80.

¹⁷ Uo. 86.

¹⁸ Lásd Beke, *i. m.* 384.

¹⁹ Uo.

²⁰ "A magyar elõadások, illetve tagozatok megszüntetéséhez nagymértékben hozzájárult az 1972-ben kiadott miniszteri rendelkezés. E szerint az ún. al csoportok csak akkor mûködhetnek, ha bennük a hallgatók létszáma eléri a hetet. Kezdetben a rendelkezést úgy értelmezték, hogy az ún. opcionális kurzusok é s szemináriumok tartására alakult csoportokra vonatkozik, nemsokára azonban a magyar al csoportokat is ebbe a kategóriába sorolták. Az egyesítési jegyzõkönyv ugyanis nem határozta meg az egyes karokon és évfolyamokon a magyar hallgatók létszámát és a magyar tantestület természetesen vette, hogy a magyar nyelvû oktatás nem függhet a létszám esetleges ingadozásától." - Bodor András: A Bolyai Tudományegyetem. In *1000 éves a magyar iskola. Az erdélyi magyar felsõoktatás évszázadai* . Emlékkönyv. Bolyai Egyetem Barátainak Egyesülete, Bolyai Egyetemért Alapítvány, Budapest, 1996. 88-89.

²¹ Beke, *i. m.* 384.

²² *Hetven év* 85.

²³ Uo.; *Jelentés* 89. "Ugorjunk át egy székely faluba, Nagysolymosra, Hargita megyébe... A felsõ tagozat tanerõinek száma hét... E hét pedagógusból öt román és csak kettõ magyar... Miként boldogulnak a magyarul egyáltalán nem tudó román tanárok magyar diákjaikkal? Nem felel erre senki szívesen. A katalógusok árulkodnak. A felsõ tagozaton a 23 tanulóból kettõ bukott, ami feltûnõ, mivel a romániai oktatásba n elv, hogy a bukott diák a pedagógus képtelenségét bizonyítja, ezért a tanárok végsõ esetben buktatnak. A solymosi diákok többségének tanáraik (...) jó közepes jegyeket adnak. Teljesen érdemtelenül. Ugyanis 1985 óta egyetlen solymosi végzett sem jutott be v a lamilyen közép fokú iskolában. Ők lennének a hibásak készületlenségükért? Úgy mondják, hogy Emilian Diaconescu (...) matematikus a legszigorúbb... Önmagával szemben annál kevésbé. Néha hetekig nem jön (...), hogy az órát megtartsa... Tanügyi értekezleten felelõss égre vonták. »Nincs mit kezdeni ezekkel a magyar diákokkal - felelte hetykén. Nem értenek meg semmit, hülyék mind egy szálíg.« Nem értenek meg semmit?" Beke, *i. m.* 392-394.

²⁴ *Buletinul Oficial* 1973. május 13-i 67. sz. (Hivatalos magyar fordítása: Románia Szocialista Köztársaság Hivatalos Közlönyének azonos száma alatt.)

²⁵ *Tribuna Scolii* . 1973. május 19. 703-as dekrétum. Ezt a rendelkezést átvette az 1974. évi 26. sz. törvény II. fejezetének 3. bekezdésében.

²⁶ Lásd *Jelentés* 89.

²⁷ Vincze Gábor: A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944 és 1989 között. III. rész: 1965-1989. *Magyar Kisebbség* 1998. 1. sz. 289-317. 299.

²⁸ Uo. 295.

²⁹ *Hetven év* 86.

³⁰ Beke, *i. m.* 390.

³¹ Uo. 390.

³² Romániában az oktatás szintjei a következők voltak az 1965-1966-os tanévben: I-VIII. általános iskola, ezen belül: I-IV. osztály - alsó tagozat, V-VIII. - gimnázium, IX-XII. - líceum. Az 1976-1977-es tanévtől a IX-X. osztályt az általános iskolához csatolták. (Lásd: *Hetven év* 81, 85.)

³³ Vincze Gábor: A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944 és 1989 között. III. rész: 1965-1989. *Magyar Kisebbség* 1998. 1. sz. 289-317. 305.

³⁴ *Jelentés* 89.

³⁵ "A hátrányos megkülönböztetés még egyértelműbbé válik, ha figyelembe vesszük, hogy a magyarok a vizsgált időszakban általában arányszámuk felett végeztek el a középiskolát, míg a románoknál ez az arány fordított. Az egyetemi felvételeknél alkalmazott diszkrimináció nem új jelenség; már 1966-ban a hivatalos statisztikák szerint is kimutatható volt: ekkor a felnőtt román népességben az egyetemi diplomával rendelkezők aránya 2,2%, míg a magyaroknál 1,5% volt." (Uo. 90-91.)

³⁶ *Jelentés* 90-91.

³⁷ Varga E. Árpád: *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*. Tanulmányok. Püski Kiadó, Budapest, 1998. 100.

³⁸ "A magyar egyetemi/főiskolai hallgatók számának leszorítása mellett az értelmiségi utánpótlás - és az erőltetett asszimiláció - másik eszköze a hallgatók egyetem utáni »kihelyezése« volt. Az ezt szabályozó 1975. május 30-i, 54. sz. államtanácsi rendelet szerint a kihelyezés központilag szabályozott és kötelező. A kihelyezett szakmánként eltérő időt (legtöbbször 3 évet) volt köteles letölteni a kijelölt munkahelyen. Mindazok, akik nem voltak hajlandók elfoglalni a kijelölt munkahelyet, kötelesek voltak megtéríteni az oktatás költségeit, és a tanügyben sem kaphattak többé állást. Azok pedig, akik letöltötték a három évet és sikeresen letették a véglegesítő vizsgájukat, csak magas összeköttetéssel, komoly anyagi áldozattal (»csúszópénzzel«) tudták elintézni, hogy valamelyik magyarok által (is) lakott területen kapjanak állást." (Vincze Gábor: A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944 és 1989 között. II I. rész: 1965-1989. *Magyar Kisebbség* 1998. 1. sz. 289-317. 301.)

³⁹ Vincze Gábor: A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944 és 1989 között. III. rész: 1965-1989. *Magyar Kisebbség* 1998. 1. sz. 289-317. 306.

⁴⁰ Varga, *i. m.* 279.

⁴¹ *Hetven év* 86.

⁴² Az írott sajtóra vonatkozóan lásd Jordáky Lajos: A romániai magyar nyelvű sajtó 1971-ben. *Korunk* 1971. 1. sz. 351-358.; Csorba Csaba: Magyar nyelvű újságok és folyóiratok a szomszédos szocialista országokban. *Valóság*, 1971. 11. sz. 77-84. Az audiovizuális médiára vonatkozóan lásd A rész gazdagítja az egészséget. Beszélgetés Bodo r Pállal, a

Román Televízió nemzetiségi adásainak főszerkesztőjével. *Hét*, 1971. 7. sz. Volt egyszer... Magyar szó a román tévében. Interjú Bodor Pállal. *RTV Újság* 1989. 24. sz. 3-4.

⁴³ *Hetven év 88-89.; Jelentés 93.*

⁴⁴ *Hetven év 92.; Jelentés 93.*

⁴⁵ 1971. év i 301. sz. törvényerejű rendelet; A Szocialista Művelődési és Nevelési Tanácsról., Buletinul Oficial 1968. szeptember 21. 108. sz.; 1971. évi 472. sz. törvényerejű rendelet; 1974. évi 63. sz. törvény.

⁴⁶ Buletinul Oficial 1949. szeptember 77. sz.

⁴⁷ *Hetven év 93.*

⁴⁸ *Hetven év 94.; Jelentés 93-96.*

⁴⁹ Az e témában született tanulmányok hiánya miatt kiemelném, hogy a jelen alfejezet megírása során kiemelten támaszkodtam Bíró Gáspárnak *A romániai magyarság és a román igazságszolgáltatás (1965-1987)* című kiváló művére (Lásd: Bíró Gáspár: *A romániai magyarság és a román igazságszolgáltatás (1965-1987)*). Készült a Bethlen Gábor alapítvány támogatásával a nyolcvanas évek végén. Gépelt kézirat, Teleki László Alapítvány Kézirattára, K-610/88, Budapest, 1988.).

⁵⁰ Lásd az 1965-ös Alkotmány 109. §: "Románia Szocialista Köztársaságban a bírósági eljárás román nyelven folyik, biztosítva a nem román nemzetiségű lakosság által is lakott közigazgatási-területi egységekben az illető lakosság anyanyelvének használatát", továbbá az 1968. évi. 58. sz. törvény a bíróságok szervezetéről (Buletinul Oficial 1968. évi 169. sz.) 8. §, Büntetőeljárás Törvénykönyv 7-8. §, Pp. 142. §. (a Betk.-ra és a Pp.-re vonatkozó utalások az 1989-ban hatályos szövegekre vonatkoznak, ezeket lásd Bíró, *i. m.* 36-38.)

⁵¹ Bíró, *i. m.* 33.

⁵² Uo. 36-39.

⁵³ Uo. 15-25.

⁵⁴ Uo. 32.

⁵⁵ Fôcím az Elôre 1987. február 18-i számában.

⁵⁶ Bíró, *i. m.* 32-34.

⁵⁷ Demeter János: *Nemzetiségi törvényhozás Romániában (1918-1986)*. Gépelt kézirat, Teleki László Alapítvány Kézirattára, K-700/1988, Budapest, 1988. 196.

⁵⁸ Lipcsey Ildikó: *Erdélyi autonómiák*. Történeti tanulmányok. Sokszorosítás. MTA, Budapest, 1990.70-71.

⁵⁹ Vö. "Így a fiatal népi köztársaság kettős sikert könyvelhetett el: egyrészt megsemmisítő csapást mért mindkét nemzet sovínisztáira (na, meg persze az imperialista háborús uszítókra), másrészt kiérdemelte a magyar nemzetiségű dolgozók lojalitását, akik ezután még nagyobb lelkesedéssel harcoltak a tartomány gazdasági fejlesztéséért és jó igazgatásáért, a szocializmus építéséért hazájukban." Zakota Zoltán: Centralizáció és provizorátus. A helyi közigazgatás alakulása modern kori Romániában. *Magyar Kisebbség* 2000. 2. sz. www.hhrf.org/magyarkisebbsseg/0002/m000228.html.

⁶⁰ Lipcsey, *i. m.* 72-73. Vö. "Ideológiailag a dolog nem szorult indoklásra, mivelhogy »a dolgozó emberiség nagy géniusai (Marx, Engels, Lenin, Sztálin)«, valamint a »történelmi tapasztalat arra tanít, hogy a nemzeti kérdés megoldása nélkül nem lehet megvalósítani és biztosítani a szocializmus teljes gyôzelmét... Ezért a Magyar Autonóm Tartomány megteremtése, akárcsak minden más vívmány a nemzeti kérdés helyes megoldása terén, megfelel a román dolgozó nép alapvetô érdekeinek«. Ugyanakkor »a jogegyenlôség biztosítása még szorosabban, egyetlen egység és tömbben egyesíti az egész dolgozó népet«. Ilyen megfontolások alapján a Párt, »amely a népet a szocializmus felé vezeti, a nemzeti kérdés teljes megoldása céljából elôirányozza a magyar lakosság közigazgatási-területi

autonómiájának biztosítását a székely rajonokban, ahol ez a lakosság kompakt tömeget alkot. A dolog szépséghibája csak az, hogy teljesen figyelmen kívül hagyja a többi megyét, ahol a magyarság kvázi-kompakt, vagy jelentős (40-60%-os) tömeget alkotott." Zakota Zoltán: *Centralizáció és provizorátus. A helyi közigazgatás alakulása modern kori Romániában. Magyar Kisebbség* 2000. 2. sz. www.hhrf.org/magyarkisebbsseg/0002/m000228.html.

⁶¹ *Hetven év* 66.

⁶² "A Román Népköztársaság nemzeti kisebbségei teljesen egyenjogúak a román néppel. A Román Népköztársaság adminisztratív-területi autonómiát biztosít a magyar lakosságnak a székely rajonokban, ahol a lakosság kompakt tömeget alkot." Demeter János: *Nemzetiségi törvényhozás Romániában (1918-1986)*. Gépelt kézirat, Teleki László Alapítvány Kézirattára, K-700/1988, Budapest, 1988. 198.

⁶³ Demeter János: *Nemzetiségi törvényhozás Romániában (1918-1986)*. Gépelt kézirat, Teleki László Alapítvány Kézirattára, K-700/1988, Budapest, 1988. 199; *Hetven év* 66.; Lipcsey: *i. m.* 72.

⁶⁴ A MAT rajonjai a következők voltak: Csík (Ciuc), Székelykeresztúr (Cristuru-Secuiesc), Gyergyószentmiklós (Gheorgheni), Székelyudvarhely (Odorhei), Régen (Reghin), Erdőszentgyörgy (Sîngeorgiu de Padure), Sepsiszentgyörgy (Sf. Gheorghe), Marosvásárhely (Tîrgu Mures), Kézdivásárhely (Tîrgu Secuiesc), Maroshévíz (Toplita).

⁶⁵ Az RNK Alkotmánya, RMP, Bukarest, 1952. 16-17.

⁶⁶ Lipcsey *i. m.* 72.

⁶⁷ Uo. 72.

⁶⁸ Demeter, *i. m.* 207-210.

⁶⁹ Lásd fentebb.

⁷⁰ Lipcsey, *i. m.* 77.

⁷¹ Demeter, *i. m.* 207-210.

⁷² Deleanu, Ion: *Tratat elementar de drept constitutional*. Universitatea Babeş-Bolyai, Facultatea de drept, Cluj-Napoca, 1978.

⁷³ Lásd a 35. lábjegyzetet.

- [Somai József: Rendszert teremteni a civil szférában](#)
- [Bereczki Kinga: Hozzászólás Somai József Rendszert teremteni a civil szférában című írásához](#)
- [Bodó Barna: Civil önépítkezés](#)
- [Farkas Éva: Civilek együtt](#)
- [Farkas Miklós: Az érdekegyeztetés, érdekérvényesítési szolidaritás és partnerségi kapcsolatok kialakításának jelentősége a civil szerveződésben](#)
- [Dr. Fleisz János: Hozzászólás](#)
- [Kósa András László: A romániai magyar civil szféra természetrajzához](#)
- [Kötő József: A civil társadalom erői felszabadításának egy lehetséges útja](#)
- [Lőrincz Zsuzsanna: Hozzászólás Somai József vitaindító írásához](#)
- [Szenkovics Dezső: A civil szervezetek helye és szerepe a társadalomban](#)
- [Sebestyén István: A nonprofit szektor érdekképviseletének megoldása](#)
- [Bárdi Nándor: Önszerveződés és önreflexió a két világháború közötti magyar kisebbségtörténetben](#)
- [A Népies Irodalmi Társaság Politikai Osztályának tájékoztatója a romániai magyarság megszervezéséről és a népkisebbség helyzetének tanulmányozásáról \(1924\)](#)
- [Jancsó Benedek feljegyzése az erdélyi kulturális és társadalmi akciókról \(1926\)](#)
- [Sulyok István tervezete az EMKE átalakítására \(1926\)](#)
- [Sulyok István tervezete magyar kultúrhatóság felállítására \(1927\)](#)

- Sulyok István: Az erdélyi magyarság társadalmi szervezete
- Sulyok István: A magyar könyv Erdélyben
- Kovács György: Gyalogszerrel a Székelyföldön
- Constantin Iordachi: A nemzet újrarajzolt határai: A magyar "státustörvény" és Románia kettős állampolgárságra vonatkozó politikája a Moldovai Köztársaságban
- Juan J. Linz: Nemzetépítés és államépítés
- Charles Taylor: Nacionalizmus és modernitás
- Sorbán Angella - Nagy Kata: Beszélgetések a státustörvényről Erdélyben
- Veress Emőd: Végrehajtás és döntéshozás viszonya a helyi közigazgatásban. Miért beteg Romániában a helyi közigazgatás?
- Szász Alpár Zoltán: A demokrácia modelljei Romániában: a valóság számokban kifejezve
- Nagy Csongor István: A romániai kisebbségi jog 1945 és 1989 közötti történetének tendenciái, különös tekintettel a romániai magyarság történetére (2.)

(c) Jakabffy Elemér Alapítvány, Media Index Egyesület 1999-2004
Impresszum | Médiaajánlat | Adatvédelmi záradék